

Uloga moći i otpora u oblikovanju ženskog identiteta

Rajić, Ines

Undergraduate thesis / Završni rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:589048>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-31**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Ime i prezime: Ines Rajić

Uloga moći i otpora u oblikovanju ženskog identiteta

Završni rad

Mentor: Doc. dr. sc. Kristina Peternai Andrić

Osijek, 2011.

1. SAŽETAK

Glavni je zadatak ovog završnog rada analiza uloge moći i otpora dvaju ženskih identiteta, žena iz filma Djevojka s bisernom naušnicom (Girl with a pearl earring), odnosno Griet te Beatrix Potter iz filma Miss Potter. Oba su filma usredotočena na ženu, na nju kao na subjekt. No, u radu ću se osvrnuti i na ostale ženske likove radi bolje usporedbe. Prvo ću objasniti glavne pojmove što se usko tiču žena, književne feminističke teorije, kao što su rod i spol, subjekt i identitet te performativnost roda. Radnja filma Djevojka s bisernom naušnicom je izmišljena priča Tracy Chevalier dok je priča o Beatrix Potter biografska.

Ključne riječi: žena, Djevojka s bisernom naušnicom, Miss Potter, književna feministička teorija.

2. UVOD

Rad ću podijeliti u nekoliko poglavlja s obzirom na teme o kojima ću govoriti. Prvi se dio odnosi na samu teoriju koju ću ukratko izložiti radi boljeg upoznavanja s temom rada. U drugom dijelu objasniti ću pojmove spol i rod/ spolni i rodni identitet. Zatim ću prikazati ukratko sadržaje dvaju filmova, Djevojka s bisernom naušnicom i Miss Potter. Pokazat ću ono bitnije na što ću se referirati tijekom pisanja rada, odnos glavnih ženskih likova prema okolini, ili bolje rečeno, odnos okoline prema ženskim likovima, Griet (Djevojka s bisernom naušnicom) i Beatrix Potter (Miss Potter). U šestom poglavlju, žene kao subjekti, usmjerila sam se preciznije na ulogu žena u filmovima, na moć društva, dok u zadnjem govorim o otporu koje ga one pružaju.

3. KNJIŽEVNA FEMINISTIČKA TEORIJA – PITANJE IDENTITETA

Žene, njihova moć i uloga u društvu i obitelji čine srž ovoga rada, te je glavna literatura feministička književna teorija. Otkada su počela borbe za prava žena, otprilike u 19. st., napisane su brojne knjige, brojni osvrti na položaj žena u povijesti. Glavno mjesto u književnoj teoriji zauzima pitanje prirode subjekta i tvorbe identiteta. Bilo je brojnih objašnjenja te ću navesti neka od njih. Došlo se do spoznaje da pripovijest ima središnju ulogu u prikazu identiteta. Postavlja se pitanje što je identitet, što je jastvo, i što ga čini? Pa tako Jonathan Culler razgraničuje četiri temeljne niti moderne misli o tvorbi identiteta; prvo, individualnost pojedinca je kao jezgra sposobna izraziti se riječju i djelom. Druga nit pitanje tvorbe identiteta smješta između danosti i društva smatrajući da je pojedinac određen svojim podrijetlom i biološkim značajkama. U sljedećoj se naglašava promjenjiva priroda individue, smatra se da pojedinac postaje ono što jest kroz činove koje čini. Posljednja, četvrta nit, individu promatra kao spoj društvenog i proizvedenog, odnosno, individua se konstituira kroz različite subjektne položaje koje zauzima. Iduća teorija, opreka konstantiv / performativ nastala je u teoriji govornih činova J. L. Austina, britanskog filozofa, te ušla u naratologiju; u strukturalističko-naratologijskoj subjekt se počeo promatrati kao svjestan nositelj operacije vlastite tvorbe, zatim i u ideologijsko-kritičkoj koncepciji pripovjednog performativa subjekt je promatran kao nesvjesna ideologijska žrtva.

Teorija danas subjekt stavlja u »srednji« položaj, položaj između podvrgavanja moći i otpora toj istoj moći.

Naratologija se zadnjih četiri ili pet desetljeće bavi pitanjem gledišta (point of view) u pripovjednom tekstu. U analizu propovjednog teksta ulaze vizualne metafore (kamera u filmu), glas pripovjedača. Teoretičar Marc Currie smatra da analiza točke gledišta može bitno utjecati na receptora, ona manipulira njegovim osjećajima. Najznačajniji pristupi problemu gledišta u propovjednom tekstu su Stanzelova i Genettova teorija te teorija W. Bootha koji se bavi retoričkim sredstvima. W. Booth smatra da fikcija kontrolira poziciju čitatelja i da ta pozicija određuje pitanje suosjećanja, fikcija poziva čitatelja na identifikaciju i time okupira poziciju određenog subjekta i njegovu društvenu ulogu. Ime koje Althusser daje tom procesu je interpelacija. Slično tome Foucault tumači odnos moći i institucija, moć je mnoštvo odnosa snaga koji su imanentni području u kojem se očituju i tvore njegovu organizaciju, moć ne dolazi od jedne institucije i nije povezana s državnim aparatima, moć je na svim područjima društvenog života. A prema njemu, tamo gdje postoji moć, postoji i otpor. Judith Butler

preuzima Althusserov pojam „interpelacije“ koji zakon upućuje subjektu, no taj poziv ne shvaća samo kao formu već kao performativ, u zbilji izvode (*perform*) radnju na koju referiraju te Foucaultovo razumijevanje moći i otpora. Subjekt je u „srednjem“ položaju, između moći i otporu prema njoj. Zalaže se za tezu o ambivalentnom uvjetu funkcioniranja subjekta. Sam subjekt postaje mjestom ambivalencije, tu se subjekt javlja i kao efekt prethodne moći i kao uvjet mogućnosti djelovanja. Subjekt je oblikovan i osposobljen društvenim odnosima moći, ali djelovanjem može pružiti otpor. Prema njoj postojanje subjekta ovisno je o odnosima moći, oni su isprepleteni, a ti odnosi moći djeluju kroz strukturiranje jezika određujući polje u kojem se subjekti konstruiraju i u kojem mogu djelovati. Subjekti se mogu konstruirati samo kao jezični subjekti, odnosno podređeni su jezičnim i diskurzivnim odnosima moći.

4. SPOL I ROD/ SPOLNI I RODNI IDENTITET

Razlikovanje spola i roda potječe iz feminizma, spol se koristi u primjeni na ljudsku vrstu, za sve one razlikovne osobine koje su biološki i nasljedno uvjetovane, dok rod označava one razlikovne osobine koje su uvjetovane društvenom okolinom i odgojem. Postoji tendencija da se u primjeni na čovjeka, u društvenim znanostima, pojmovi "spol" i "rod" definiraju drugačije. U toj upotrebi "spol" je društveni konstrukt (što se gore navodi za "rod"), dok "rod" postaje individualni konstrukt, pri čemu ne postoje samo "muško" i "žensko". Značenja spola i roda definirat ću prema knjizi „Sociologija“¹

Spol se prema biološkim karakteristikama definira kao društvena i zakonska klasifikacija i osobe se dijele na samo dvije kategorije na osnovu genitalija i reproduktivnih funkcija (poznate/postojeće kategorije: ženski, muški i interseks).

Značenje roda je individualni konstrukt vlastitog identiteta/izražavanja koji potvrđuje, negira i/ili nadilazi društveno zadane i formirane spolne i rodne uloge muškaraca i žena kao i cijelu binarnu osnovu „muškog” i „ženskog”. Uz to se veže pojam identiteta.

Razlikuju se tri vrste:

1. Spolni identitet – je vlastita spolna samokoncepcija, ne neophodno ovisnu o spolu koji je pripisan rođenjem. Spolni identitet tiče se svakoga ljudskog bića i ne znači samo binarni koncept muškoga ili ženskoga. Spolni identiteti jesu: žena, muškarac, transeksualna osoba, interseksualna osoba, ali i identificiranje po spolu.

2. Rodni identitet – podrazumijeva vlastitu rodnu samokoncepciju, ne neophodno ovisnu o spolu koji je pripisan rođenjem. Rodni identitet tiče se svakoga ljudskog bića i ne znači samo binarni koncept muškoga ili ženskoga. Rodni identiteti jesu: žensko, muško, transrodno, ali i identificiranje po rodu.

3. Rodna sloboda - pravo svake osobe da izražava svoj rod na način koji izabere; kroz ženskost, androginost, muškost ili bilo koju drugu točku na spektrumu. Ovo uključuje pravo na rodnu neodređenost i rodnu kontradikciju. Jednako je važno da svaka osoba ima pravo da odredi, uvjetuje ili mijenja spol na način koji joj odgovara, bio muški, ženski ili bilo koji drugi na spektrumu. Ovo uključuje pravo na fizičku neodređenost i kontradikciju.

¹ Michael Haralambos, Martin Holborn, *Sociologija*, Golden marketing, Zagreb, 2002.

Butler naime smatra spol, rod i seksualnost performativnim. Performativnost roda, spola i seksualnosti nije, međutim, dobrovoljan izbor. Spol je jednako konstruiran kao i rod, te je „rod“ performativan, konstituiran nizom činova koji se ponavljaju. Performativnost se roda ne može ostvariti kroz jedan čin, već samo kao „reiterativna“ i „citatna“ praksa, to je nešto što pojedinac čini. Pobija tadašnje gledište da je rod kulturalna interpretacija spola. Rod je izbor, ali koji je od samog početka ograničen. Tako nastaje identitet, odabiranjem, prepoznavanjem.

5. DJEVOJKA S BISERNOM NAUŠNICOM

Griet je djevojka iz siromašne obitelji sa sela. Prisiljena na odlazak od obitelji nakon očeve nesreće radi zarade dolazi k obitelji Vermeer. Kod njih radi kao sluškinja, čisti, kuha i brine se za njihovo četvero djece zajedno s još jednom dugogodišnjom sluškinjom čije se ime ne navodi. Uvjeti u kojima živi u toj obitelji su skoro pa jednaki uvjetima iz kojih je došla, dobiva ono osnovno, hranu i krevet u podrumu kuće. Ona kao osoba je nebitna, bitna je njezina funkcija, zabranjeno joj je govoriti ako ju se nešto ne pita, ikakvo žaljenje na težak posao ili maltretiranje od strane djece ne dolazi u obzir. Novac koji zaradi daje obitelji koju smije vidjeti jednom tjedno, nedjeljom na misi. Johannes Vermeer je poznati nizozemski slikar iz 17. stoljeće (1632. – 1675.) čija je uloga u obitelji samo naslikati i prodati sliku. Cijelo kućanstvo vode njegova žena Catharina i njezina majka. Film je spor i tih do Grietinog uključanja u Vermeerovo slikanje, služi mu kao trajna inspiracija za njegove slike te mu pomaže u tome i tako zanemaruje kućanske poslove. Ljubomora žene je vrhunac filma, Griet, optužena za nemoralne radnje, napušta obiteljsku kuću i udaje se za mesarevog sina njezine klase. Zanimljiva je Grietina uključenost u slikanje, prepoznaje se njezin umjetnički talent, što se daje naslutiti odmah na početku filma kada priprema povrće po bojama. Priča je vrlo zanimljiva zbog svog tona i radnje. Prikazano je 17. stoljeće, žene niže klase služe kao radna snaga imućnijim obiteljima, ali priča je posebna zbog jedne siromašne djevojke koja postaje glavna inspiracija jednom od najpoznatijih slikara 17. stoljeća.

Griet je izmišljen lik. Johannes Vermeer je poznati slikar čija je slika Djevojka s bisernom naušnicom poslužila kao podloga za maštovitu priču spisateljice Tracy Chevalier čija je novela adaptirana u film. Iako je priča izmišljena, vrlo dobro pokazuje tadašnju situaciju i način življenja.

6. MISS POTTER

Beatrix Potter je žena tridesetih godina s vrlo visokim ambicijama. Još je kao djevojčica pokazala izniman talent za crtanje (povlačim korelaciju s Griet) te sve čini kako bi objavila svoje radove, dječje priče, koje je godinama usavršavala. Posve je drugačija od ostale većine žena, ne uklapa se u tadašnje običaje i norme, o obitelji i braku ne razmišlja, ne pokorava se maminim kritikama i pobunama, ne staje na svakoj zapreci i lošoj kritici. Ona je žena koja čvrsto stoji iza svojih uvjerenja, pomalo čudna, svoje ilustracije doživljava kao stvarne, razgovara sa svojim likovima (likovi životinja). Njezina je obitelj dobrostojeća, živi s ocem Rupertom koji podržava njezin talent, od njega ga je i naslijedila, i majkom (ime se ne spominje) koja njezine namjere ne odobrava. Iako dolazi iz ugledne obitelji, iako je pismena i odrasla žena, njezin put do objavljivanja knjige je bio dug i mukotrpan. Film je inspirativan, vedrina Beatrix Potter stavljena je u prvi plan. Iako je uvijek odbacivala mogućnost udaje, zaručuje se sa svojim izdavačem Normanom Wayneom. Osam godina nakon njegove smrti udaje se za Williama. Beatrix Potter je stvarna osoba, spisateljica koju smatraju jednom od najemancipiranijih i najuspješnijih žena svog vremena (19. st., Engleska). Njezine su knjige i danas popularne i čitane. Ona je primjer žena iz toga vremena, predstavlja obrazovane i uspješne žene koje su htjele postići ekonomsku neovisnost i koje su odbacivale brak kao jedinu opciju koju su imale. Dok su se obrazovane žene tužile zbog opasnosti ograničenja na dom, druga većina žena radila je kućanske poslove, bilo u vlastitoj kući, pod tiranijom muža, ili kao sluškinja, za malu plaću i bez ikakve zaštite. Reformističke su feministkinje smatrale da će posao osloboditi žene od muške dominacije, što nije nužno tako. Jedino su „privilegirane“ žene mogle sebi dopustiti razmišljanje o čemu drugom, o radu van kuće, o životu bez muža i djece. Citirat ću Ritu Mae Brown: *„Klasa je puno više od Marxove definicije odnosa prema sredstvima proizvodnje. Klasa uključuje čovjekovo ponašanje, temeljne stavove, kakvom ga se ponašanju uči, što očekuje od sebe i drugih, kakav koncept budućnosti ima, kako shvaća probleme i kako ih rješava, kako razmišlja, osjeća, itd.“*²

Uloga u društvu tih dviju žena je posve različita, jedna prihvaća sebe kao takvu, svoju podređenost ne imajući drugoga izbora, dok druga pruža snažan otpor prema tome da bude podređena.

² Posljednja kap, Rita Mae Brown, *Feminizam je za sve*, bell hooks, str. 58

7. ŽENE KAO SUBJEKTI

U prethodna dva poglavlja htjela sam ukratko približiti radnje dvaju filmova radi bolje analize u poimanju likova. Može se reći da su prilike u kojima se Beatrix Potter i Griet nalaze posve različite, u obzir se uzima i razlika od dva stoljeća. Svaki film vjerno pokazuje (ne)emancipiranost žena, njihovu ulogu u tadašnjem društvu i njihove ciljeve. 17. je stoljeće vrijeme kad se još uopće ne govori o ženama kao bićima ravnopravnim muškarcima. Već na prvu vidljiva je razlika između Griet i Beatrix Potter, razlika se može istumačiti iz naslova. U prvom je to neimenovana žena, nazvana samo „djevojka“. Kada ne bismo znali za sliku naziva Djevojka s bisernom naušnicom, ne bi se dalo naslutiti o kome je riječ. No, i kad znamo da je to naziv slike, opet ne znamo tko je ta djevojka, njezin nam je identitet nepoznat. Neimenovanjem se daje naslutiti da je možda sluškinja, nižeg sloja, čije ime nije važno, važna je slika na kojoj se nalazi. U drugom filmu, Miss Potter, ime se može odmah prepoznati. Znamo da je ona spisateljica, mjesto rođenja, upoznati smo donekle s njezinim životom.

Još jedna stvar koju sam odmah mogla primijetiti jest stajalište pripovjedača. U priču o Miss Potter uvodi nas ona sama riječima: „*Ima nečeg divnog u pisanju prvih riječi u priči. Nikad niste sigurni kuda će vas priča odvesti. Moja je mene odvela ovdje.*“³ Prema Stanzelu⁴ to je pripovjedač u prvom licu, ona priča priču u prvom licu i izravno sudjeluje u njoj. Pripovjedač u drugom filmu je personalni, što znači da se pojavljuje u trećem licu jednine te ne sudjeluje u radnji, dakle objektivniji je i dobrim dijelom se povlači na račun glavnog lika.

Treća razlika koju primjećujem odmah na početku su prizori njihovih svakodnevnih radnji. Griet stoji u mračnoj prostoriji, u običnoj haljini s maramom na glavi i polako reže povrće te ga po boji uredno i brižno slaže u tanjur. S druge strane, imamo Beatrix prikazanu također kako nešto radi, igra se s bojama i kistovima, uredno i brižno crta svoje likove.

Subjekt i moć su isprepleteni, postojanje subjekta ovisno je o odnosima moći, a ti odnosi moći djeluju kroz strukturiranje jezika određujući polje u kojem se subjekti konstruiraju i u kojem mogu djelovati. Dakle, pojam „žene“ određuju društvene norme, a njih propisuju muškarci. Griet je, kao što sam već rekla, dio kulture u kojoj je žena kao osoba bila potpuno podređena i „nemoćna“ u odnosu na muškarce, i ne samo na muškarce, već na institucije, na državno

³ Miss Potter, MGM, 2006.

⁴ *Tumačenje romana*, G. Peleš, ArTresor, Zagreb, 1999.

ustrojstvo koje, kako Foucault navodi, čine moć. Moć ne čini samo jedna institucija, moć je „složena strategijska situacija“⁵ u danom društvu. Naravno, daje se mjesta otporu, no o tome malo kasnije. Moć koja je u vremenu Beatrix Potter daleko je drugačija i izmjenjena, moć se mijenja, kao i društvo, jer je prisutna na svim razinama društvenog života, a svojevrsna čvorišta u mreži moći predstavljaju institucije. Žena prestaje biti rob muškarcu i dobiva svoja prava. U 19. stoljeću počinju pokreti za ženska prava, traži se jednakost u plaći i ravnopravnost žena na svim područjima života.

Judith Butler govori o subjektu, kaže da „Ja“ nastaje kroz čin prozivanja, imenovanja. Subjekt može reći „ja“ tek ako je prozvan, ako mu se prozivanjem otvorilo mjesto u govoru. Iz toga slijedi da diskurzivni uvjeti društvenog prepoznavanja prethode nastajanju subjekta i uvjetuju ga, samo prepoznavanje stvara subjekt. Prozivanjem se zahtijeva odgovor subjekta, ali se sam subjekt ne oblikuje kroz jednu interpelaciju, nego kroz niz poziva, prepoznavanja ili neprepoznavanja; kroz reiterciju. Griet je tip subjekta koji je podvrgnut moći, koji nije u „srednjem“ položaju, ako pruži otpor, može biti pogubno za nju. Judith Buttler u svojoj knjizi *Psihički život moći*⁶ govori o melankoličnom subjektu, subjekt koji podređivanjem postaje „normalan“ subjekt, vezan je uz vlastitu podređenost. Psihička struktura koju poprima formirani subjekt jest melankolija. On postoji samo kao melankolični subjekt te se okreće od vlastite žudnje. Griet je tijekom cijelog filma imenovana samo tri puta, njezino ime nije bilo bitno ni kada je prvi put došla novoj obitelji, gospođa Catharina Vermeer nije ju pitala za njezino ime, samo joj je rekla što je njezin posao. O melankoliji govori i Freud. Mehanizam melankolije izdvaja kao bitan za „stvaranje Ja“ i „karaktera“. Freud razvija strukturu tugovanja kao početnu strukturu stvaranja Ja. Kod gubitka voljene osobe, Ja pripaja toga drugog u samu strukturu svojega Ja, gubitak se prevladava činom poistovjećivanja. Proces interioriziranja izgubljenih ljubavi postaje bitan za izgradnju roda, tako Ja izlazi jači iz tog gubitka. Beatrix svoj gubitak voljene osobe zamjenjuje novim objektom, okreće se radu sa zamljom, odlazi iz grada.

Ono još što ih razlikuje, a što najviše utječe na njihove društvene uloge jest društveni status koji je uvelike utjecao na percipiranje neke osobe. Ovdje bih se osvrnula na rad Glorie

⁵ *Znanje i moć*, M. Foucault, Zagreb, Globus: Filozofski fakultet, Humanističke i društvene znanosti, Zavod za filozofiju, 1994.

⁶ *Psihički život moći*, J. Butler, Učinci književnost, K. Peternai

Anzaldue koji se tiče „granične egzistencije“⁷. Upozorava na pitanje boje kože, klase i spola koje proizvodi jednu posebnu svijest, rađa se ličnost s promjenjivim i mnogostrukim identitetom. Uz boju kože, klasu i spol navela bih i religijsko vjerovanje, vidljivo kod Griet. Prije odlaska majka joj govori da se makne od katoličkih molitvi, da prekrije uši kada se mole. Pretpostavljam da ona dolazi iz protestantske obitelji (ne navodi se). Ta razlika u vjeri utječe na Grietino ponašanje. Dolaskom u svoju „spavaću sobu“ nailazi na veliku sliku Isusa na križu što ju uplaši. To je još jedan uzrok njezina frustrirajućeg položaja. Pokazuje se kako je koncept jedinstvenog i ujedinjenog ženskog identiteta iluzija. Društveni status utječe na ponašanje, na govor jezikom i tijelom, na oblačenje. Griet kao sluškinja ima jednostavnu haljinu, kosu uvijek drži pokrivenu maramom (skida maramu kada Johannes to zatraži od nje). Njezin pogled uvijek je usmjeren prema podu, govori samo ako joj se to dopusti. Njezin talent je potiskivan i zanemarivan, do trenutka kada počinje pomagati Johannesu te ju potiče na rad i razmišljanje. On je jedini u njoj vidio da postoji nešto više od radne snage. Beatrix Potter je iz ugledne, bogate obitelji, živi s roditeljima, njezina financijska sigurnost je zajamčena. Njezino ponašanje i govor su u skladu s njezinim uvjerenjima, sastaje se s muškarcima, što tada nije bilo lijepo za ženu, čak je uvijek s njom išla njezina dadilja. Kretala se u društvu, u visokim krugovima, odlazila na obiteljski ljetnikovac, njezin društveni život je bio na visokoj razini. Sve su te razlike uvjetovane društvenim položajem.

„Refleksivna percepcija“⁸ je pojam koji uvodi Annette Kolodny kao jedno od stilskih obrazaca ženskog pisanja. Iako nema ženskog pisanja, u pitanju su žene i njihove sudbine. Pod pojmom refleksivne percepcije Kolodny misli na to kad junakinja otkrije sebe ili pronade dio sebe u aktivnostima koje nije planirala ili u situacijama koje nije u stanju potpuno razumjeti. Kod Griet bih to oprimjerila pozivajući se na njezin talent koji je potiskivan dugo godina, a onda ga uz Johannesu razvija. Njezina sigurnost i samopouzdanje time rastu, dobiva novu aktivnost u životu koju nije planirala. Uz to mogu povezati i njezin odnos s Peterom. Njezin status i ulogu u društvu bio je pod kontrolom drugih, prvo roditelja, a zatim obitelji Vermeer, nikada nije bilo spomenuto pitanje mogućnosti njezine udaje ili nešto drugo. Ipak, izlazi iz frustrirajuće, lažno „pogodne“ situacije u kojoj je živjela udajom za Petera. Još jedna situacija koju nije planirala, posebno ne s njim, ali rješava se uloge sluškinje te postaje kućanica.

⁷ *Feminizam, feministička teorija i kritika*, Historiografska skica, Z. Lešić

⁸ *Seksualna/tekstualna politika*, Toril Moi, Agm, Zagreb 2007.

Jedina uloga u životu koju je Beatrix odbacivala bila je uloga udane žene i majke. Smatrala je da je gledanje društva krivo, nije se nalazila u tim ulogama. No, ni njezina sudbina, kao ni sudbina Griet ne biva onakvom kakvom su mislile. Beatrix se zaručuje za čovjeka koji ju iznimno voli kao i ona njega. Osjeća grižnju savjesti zbog svojih osjećaja prema Normanu te traži savjet prijateljice, njegove sestre Emily koja joj je vrlo slična po pitanju mišljenja o braku kao instituciji i društvu kao vlasti. Zbog njegove smrti, osam godina nakon što je doselila u Lake District i tamo započela život ulažući novac za očuvanje zemlje, udaje se za Williama Heelisa.

Još jedan vrlo zanimljiv ženski lik jest Emily. Svojim načelima se ističe kao i Beatrix Potter. Ona i Beatrix postaju najbolje prijateljice, potporu za svoje postupke i odluke traže jedna kod druge. Na početku saznajemo Emilyno razmišljanje o braku, ona ga odbija kao i Beatrix. Živi s majkom, za razliku od Beatrix nema posao. Poslije, nakon Beatrixinih zaruka, priznaje da se nikada nije udala jer nije naišla na pravog muškarca, podupire Beatrix i njezin brak s Normanom. Emily ni sama ne nailazi na majčinu potporu, no kao i Beatrix, ne razmišlja previše o majčinim planovima. Nju odlikuje svojstvo parezije. Parezija je vrlina, dužnost i tehnika koje se moraju naći kod onoga tko upravlja savješću drugih i pomaže im da ustanove svoj odnos sa sobom. Istinito govorenje drugog, kao bitan element vladanja što ga on vrši nad nama, jedan je od važnih uvjeta da bismo mogli stvoriti primjeren odnos prema sebi samima, koji će nam pružiti i vrlinu i sreću. Ona je način vezivanja uz samog sebe u iskazu istine, slobodno vezivanje uz sebe i u obliku nekog hrabrog čina. Govoriti sve, govoriti istinito, govoriti otvoreno, to su tri osi tog pojma.

8. MUŠKA DOMINACIJA

U ovom poglavlju bih se osvrnula na uloga muškaraca u filmovima, na njihov odnos prema ženama jer će to pomoći u krajnjem cilju da objasnim ulogu moći i otpora. Prema Simone de Beauvoir, jednoj od najpoznatijih feminističkih teoretičarki, i žena i muškarac se razvijaju u okolnostima koje određuju dato društvo i data kultura, u njima žena zapravo postaje „žena“, dobiva ženske atributa, s kojima nije rođena, već ih protiv svoje volje stječe u muškom svijetu; pasivnost, zavisnost od muškaraca, prihvaćanje svog inferiornog položaja itd. Za muškarca žena je apsolutni pol, ništa manje. Ona se definira i diferencira u odnosu prema muškarcu, ali ne i on u odnosu na nju. On je Subjekt, a ona je Apsolut, Drugo. Patrijarhalna muškost uči uči muškarce kako njihov smisao za jastvo i identitet počiva u sposobnosti dominiranja nad drugima. Potkrijepit ću rečeno primjerima iz oba filma. U filmu Djevojka s bisernom naušnicom glavnu ulogu muškarca ima Johanner Vermeer. On svojim novčanim primanjima uzdržava svoju obitelj, te je tako gospodar nad njima, ne ulazeći sad u to zašto njegova žena nema nikakva primanja. On je tip muškarca koji brine samo o slikanju, ne čak toliko ni o novcu, zbog pritiska Catharinine majke prisiljen je ponekad slikati i protiv svoje volje. Situacija se mijenja nakon Grietinog dolaska u kuću, dobila je posao čišćenja njegova ateljea, uz vrlo stroge uvjete. Ona mu je poslužila kao trajna inspiracija u njegovim radovima, sve više ju tražio da bude uz njega, što se tiče samog portretiranja, ali i pomaganja u slikanju. Poučavao ju je, uzeo ju je kao svoju pomoćnicu, ne obazirući se na njezinu preopterećenost poslom. Moglo se odmah naslutiti da postoji nešto više od same ispomoći, no on to nikako nije htio poticati. Ostao je vjeran ženi, bar u seksualnom smislu. Njegova dominacija i nije tako snažno surova kao što se navodi za ona vremena, njegova žena nije potlačena, dobiva sve što želi, moglo bi se reći da ona ima moć nad njim. Ipak, ona se osjeća manje vrijednom uz Griet, njezina uloga je upitna. Griet, koja također osjeća nešto prema njemu, ne poduzima ništa. Ljudski subjekt nije čvrst i stabilan, podsvjesni porivi u čovjeku vrše jak pritisak na njegovu svijest i na njegove postupke što dovodi do poremećaja u racionalnom ponašanju. Prema V. Woolf, žena je još više sklona tom djelovanju podsvijesnih sila jer je potlačena u društvu. Zato se kod nje javlja „rascjep svijesti“. To bi moglo objasniti Grietin seksualni odnos s Peterom, za kojeg se nakon istjerivanja iz obitelji udaje. U dokaz tome ide i činjenica da je seksualni odnos imala s njim odmah isti dan nakon što je pozirala za sliku. Tijekom poziranja, najviše su se mogla osjetiti njihove emocije. Potiskivanjem osjećaja prema Johannesu, svojih tjelesnih poriva, okreće se Peteru. Peter je dečko njezine društvene klase s kojim se upoznaje odlazeći na tržnicu. On pokazuje zanimanje za nju, čak dolazi u crkvu radi

upoznavanja s njezinim roditeljima. Ona ga odbacuje, ne pokazuje želju za pričanjem i druženjem s njim. Nakon sve više tlačenja i frustriranja prestaje biti hladna prema njemu. Peter joj i sam govori, nakon što se saznalo da će mu pozirati, „*Zapamti tko si. Ti nisi njihov svijet*“⁹. Ono što još više izaziva frustraciju i nemoć kod Griet jest i pohlepni Vermeerov stalni kupac, Van Ruijvena, koji pristaje nastaviti kupovati samo ako će slikar nastaviti slikati Griet. Pokazao je svoje zanimanje za nju u nekoliko navrata, za nju kao objekt, u seksualnom smislu. Griet to sve zadržava za sebe, ne povjerava se nikome, jer nema kome. To sve izaziva u njoj cijepanje svijesti što i nju samu iznenadi.

Kod Miss Potter svi muškarci koji imaju bitniju ulogu u njezinom životu su puni podrške čak više od ženski likova (njezina majka). Majka joj jednom prilikom kaže: „*Neki od tvojih crteža su veoma lijepi, Beatrix, ali ja te neću obmanjivati kao što to tvoj otac radi i govoriti da je to velika umjetnost.*“¹⁰ Ne nalazi na zapreke s njihove strane, otac ju podržava u njezinom stvaralaštvu, kao i njezin izdavač, ugodno iznenađen njezinim talentom. Kritiku dobiva od dvojice izdavača, oni odbacuju njezin rad, prvenstveno zbog toga što je žena. u ženine nesposobnosti se vjeruje samo da bi se zadržala njihova podređenost u kući. Sam subjekt postaje mjestom ambivalencije, tu se subjekt javlja i kao efekt prethodne moći i kao uvjet mogućnosti djelovanja. Subjekt je oblikovan i osposobljen društvenim odnosima moći, ali to ne znači da je on njima bezuvjetno sputan. Subjekt je djelovanjem sposoban pružiti otpor moći koja ga je oblikovala. Kritizirana je od strane društva, mnogi prosci su dobacivale njezinu ideju za stjecanjem ekonomske nezavisnosti.

⁹ Djevojka s bisernom naušnicom, Lions Gate Films, 2003.

¹⁰ Miss Potter, MGM, 2006.

9. PRUŽANJE OTPORA

Nakon opisivanja i navođenja primjera moći koji oblikuju ženske identitete, prijeći ću na otpor koje one pružaju. Otpor je usko povezan s moći, kako Foucault kaže „*otpori ne proizlaze iz nekih heterogenih načela no oni ipak nisu mamac ili nužno iznevjereno obećanje. Oni su drugi član u odnosima moći; u njih su upisani kao nesvodiva sučeljena strana. I oni su, dakle, raspoređeni na nepravilan način: točke, čvorovi, žarišta otpora rasuti su u prostoru i vremenu s više ili manje gustoće, uobličujući katkad grupe i pojedince na konačan način, raspljujući neke točke tijela, neke životne trenutke, neke tipove ponašanja*“¹¹. Pojedinaac je određen riječju i djelom, ali i podrijetlom i biološkim značajkama, on uz društvene utjecaje, ima moć pružiti otpor.

M. Castells¹² razlikuje tri oblika i izvora izgradnje identiteta:

1. Legitimirajući identitet koji uvode dominantne društvene institucije kako bi proširile i racionalizirale svoju dominaciju u odnosu prema društvenim akterima.

2. Identitet otpora stvaraju oni subjekti koji se nalaze u položajima u kojima su obezvrijeđeni i/ili stigmatizirani logikom dominacije, te tako kopaju rovove za otpor i preživljavanje koji se temelje na načelima koja su različita ili suprotna onima koji prožimaju društvene institucije.

3. Projektni identitet koji nastaje kad društveni akteri, na temelju bilo kakvih, njima dostupnih, kulturnih materijala grade novi identitet koji redefinira njihov položaj u društvu i, to čineći, traže preobrazbu sveukupne društvene strukture.

Svaki tip procesa izgrađivanja identiteta dovodi do različitog ishoda u stvaranju društva. Treći proces izgradnje identiteta, projektni identitet, stvara subjekte. Subjektom naziva želju da se bude individua, da se stvara osobna povijest, da se podari smisao cijelom bogatstvu iskustva pojedinačnog života. Preobrazba pojedinaca u subjekte posljedica je nužne kombinacije dvaju potvrđivanja: pojedinca u odnosu prema zajednici i pojedinca u odnosu prema tržištu. Stvaranje subjekta, individue, prepoznatljivo je kod Beatrix. Kod Beatrix vidljivo je pružanje otpora prema svima. Još kao djevojčica ulazi u sukobe s majkom zbog razmišljanja o karijeri. Ona se razvija kao žena u okolnostima koje joj i nisu baš naklonjene, ali ona ne postaje pasivna i ne prihvaća podređeni položaj.

¹¹ *Znanje i moć*, Zagreb: Globus : Filozofski fakultet, Humanističke i društvene znanosti, Zavod za filozofiju, 1994. str. 67

¹² *Informacijsko doba: ekonomija, društvo, kultura*, M. Castells, Golden Marketing, Zagreb, 2000.

Grietin otpor pronalazim u njezinom seksualnom odnosu s Peterom, koji ne predstavlja samo njezin mehanizam obrane. Otpor koji Griet pruža nije samo usmjeren na odrasle, već i na djecu koja ju omalovažavaju, Cornelia jednom prilikom namjerno zaprlja oprane plahte pred Grietinim očima te ju Griet ošamari. Otpor koji je pružila nije štetno djelovao na njezin posao u obitelji.

10. ZAKLJUČAK

Ovim radom pokazala sam da je identitet labilna, nestabilna i promjenjiva psihička datost. U izgradnji identiteta utječe okolina, biologija, ali i čovjek sam, svjesno ili nesvjesno. U radu sam se uglavnom služila sa stajališta teoretičarke Judith Butler. Tako sam pokušala objasniti „srednji položaj“ koji subjekt zauzima, položaj između moći i otpora koji ga subjekt pruža. Koristeći se Foucaultovim poimanjem moći. Foucault naime napušta tradicionalističko shvaćanje po kojem se moć veže uz središta, državne strukture, štoviše, drži da je moć prisutna na svim razinama društvenog života, a svojevrsna čvorišta u mreži moći predstavljaju institucije. Griet je djevojka na čijem sam primjeru htjela pokazati još mnoge žene tog vremena, njihov mukotrpan put do osamostaljenja, do položaja u kojem se nalazi Beatrix Potter, koji također nije ravnopravan, ali je pomak vidljiv.

11. LITERATURA

Filmski predlošci:

1. Djevojka s bisernom naušnicom, Lions Gate films, 2003.
2. Miss Potter, MGM, 2006.

Teorijska literatura:

1. Bell Hooks, *Feminizam je za sve, strastvena politika*, Centar za ženske studije, 2004. (Zagreb: GIPA)
2. G. Peleš, *Tumačenje romana*, ArTresor, Zagreb, 1999.
3. J. Butler, *Nevolje s rodom, feminizam i subverzija identiteta*, Ženska infoteka, Zagreb, 2000.
4. K. Peternai, *Učinci književnosti, performativna koncepcija pripovjednog teksta*; poglavlje Tvorba identiteta i priroda (autorsko/čitateljskog) subjekta, Zagreb, Disput, 2005.
5. K. Peternai, *Priroda subjekta i tvorba identiteta u naratologiji i postmodernoj teoriji pripovijedanja*, Hrvatski plus
6. M. Castells, *Informacijsko doba: ekonomija, društvo, kultura*, Golden Marketing, Zagreb, 2000.
7. M. Foucault, *Znanje i moć*, Zagreb, Globus: Filozofski fakultet, Humanističke i društvene znanosti, Zavod za filozofiju, 1994.
8. M. Haralambos, M. Holborn, *Sociologija*, Golden marketing, Zagreb, 2002.
9. Moi, Toril, *Seksualna/tekstualna politika*, Agm, Zagreb 2007.
10. Z. Lešić, *Feminizam, feministička teorija i kritika*, Historiografska skica

12. SADRŽAJ

1. SAŽETAK	1
2. UVOD	2
3. KNJIŽEVNA FEMINISTIČKA KRITIKA – TVORBA IDENTITETA	3
4. SPOL I ROD/ SPOLNI I RODNI IDENTITET	5
5. DJEVOJKA S BISERNOM NAUŠNICOM	7
6. MISS POTTER	8
7. ŽENE KAO SUBJEKTI	10
8. MUŠKA DOMINACIJA	14
9. PRUŽANJE OTPORA	15
10. ZAKLJUČAK	17
11. LITERATURA	18
12. SADRŽAJ	19